

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти

«До захисту допускаю»
Завідувач кафедри педагогіки та методики
початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Ірина САДОВА
« _____ » _____ 2025 р.

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ
УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Спеціальність 013 Початкова освіта
Освітня програма «Початкова освіта»

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – Магістр початкової освіти.
Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти

Автор роботи – Горичко Уляна Любомирівна _____
підпис

Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор Садова Ірина Ігорівна _____
підпис

Дрогобич, 2025

АНОТАЦІЯ

Уляна Горичко

Розвиток емоційного інтелекту учнів початкових класів

Магістерська робота присвячена актуальній проблемі – розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Мета дослідження полягає у розробці та перевірці ефективності педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту в учнів початкових класів. Ця мета визначила необхідність постановки та вирішення основних завдань: провести аналіз психолого-педагогічної літератури щодо розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, діагностувати рівень емоційного інтелекту учнів початкових класів, розробити та реалізувати програму формування емоційного інтелекту учнів початкових класів, провести дослідно-експериментальну роботу.

ANNOTATION

Ulyana Gorichko

Development of emotional intelligence of primary school students

The master's thesis is devoted to a topical problem - the development of emotional intelligence of primary school students. The purpose of the study is to develop and verify the effectiveness of pedagogical conditions for the development of emotional intelligence in primary school students. This goal determined the need to set and solve the main tasks: to conduct an analysis of psychological and pedagogical literature on the development of emotional intelligence of younger schoolchildren, to diagnose the level of emotional intelligence of primary school students, to develop and implement a program for the development of emotional intelligence of primary school students, to analyze the results of the conducted research and experimental work.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	8
1.1. Поняття емоційного інтелекту	8
1.2. Напрями формування емоційного інтелекту в учнів початкових класів.....	12
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	16
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	19
2.1. Діагностика рівня сформованості емоційного інтелекту учнів початкових класів.....	18
2.2. Реалізація психолого-педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту.....	29
2.3. Оцінка динаміки рівня сформованості емоційного інтелекту учнів початкових класів	37
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ.....	45
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

Вступ

Актуальність роботи. Проблематика емоційного інтелекту вже тривалий час привертає увагу науковців, психологів і педагогів, однак особливий інтерес до цього феномена посилюється протягом останніх десяти-п'ятнадцяти років. На Всесвітньому економічному форумі 2020 року емоційний інтелект був визначений однією з ключових компетентностей сучасної особистості. Тому його розвиток можна вважати важливим новим напрямом у сфері освіти. Під емоційним інтелектом розуміють здатність орієнтуватися у власних та чужих емоціях, усвідомлювати чинники, що їх зумовлюють, та використовувати емоційні стани для конструктивного розв'язання завдань. Наукові підходи до природи емоційного інтелекту різняться: одні дослідники розглядають його як спадкову властивість, інші наголошують на його набутому характері та можливості цілеспрямованого розвитку. Сучасному суспільству потрібні люди, які вміють грамотно взаємодіяти зі своїми почуттями, розуміють механізми впливу емоцій на поведінку та міжособистісні стосунки, здатні до гармонійної взаємодії з оточенням і до усвідомленого регулювання власних емоційних проявів.

Попри значний науковий інтерес до проблеми емоційного інтелекту, практичні аспекти його цілеспрямованого формування ще недостатньо опрацьовані. Теоретичні положення потребують перевірки в умовах освітньої діяльності, де важливо розробляти способи емоційного навчання, аналізувати їхній перебіг, оцінювати результативність та своєчасно коригувати педагогічні впливи. Актуальність теми дослідження визначається зростанням суспільного інтересу до емоційної компетентності та необхідністю поглиблення знань про практичні методи її розвитку.

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють формування емоційного інтелекту учнів початкових класів.

Об'єкт дослідження: емоційний інтелект учнів початкових класів.

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови формування емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що формування емоційного інтелекту у молодших школярів буде результативним за таких умов:

- організаційно-педагогічні чинники відповідатимуть віковим та індивідуальним особливостям дітей;
- у закладі освіти здійснюватиметься цілеспрямована, систематична робота з розвитку емоційної компетентності.

Завдання дослідження:

- проаналізувати психолого-педагогічні джерела;
- визначити початковий рівень сформованості емоційного інтелекту в учнів початкових класів;
- створити та реалізувати програму розвитку емоційного інтелекту для молодших школярів;
- здійснити аналіз даних констатувального й контрольного етапів експерименту та підтвердити результативність розробленої програми.

У дослідженні були задіяні дві групи учнів 6–7 років: експериментальна та контрольна, по 15 учасників у кожній.

Для розв'язання поставлених завдань було застосовано такі методи: аналіз наукових джерел і документів, психологічні діагностичні методики, педагогічне спостереження.

Новизна дослідження полягає у створенні спеціальної програми педагогічного супроводу молодших школярів у розвитку емоційного інтелекту, яка включає чітку послідовність взаємодії з учителями, батьками та дітьми з метою досягнення оптимального рівня сформованості емоційних компетентностей.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані у діяльності початкової школи та закладів позашкільної освіти під час роботи з учнями молодшого шкільного віку.

За результатами опубліковано тези: Садова І., Горичко У. Формування соціально-комунікативних навичок учнів початкових класів. Проблеми та

перспективи розвитку сучасної науки: матеріал. XVIII Міжнарод. наук.-практ. інтерн.-конф. (28 лютого 2025 р.). Переяслав, 2025. С.63-65.
<http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/7768>

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.1.Поняття емоційного інтелекту

Витоки самого поняття «інтелект» належать Ф. Гальтону, який у ХІХ столітті, спираючись на еволюційні ідеї Ч. Дарвіна, стверджував, що індивідуальні відмінності людей пояснюються спадковими чинниками. У ХХ столітті з'явилися нові трактування інтелекту, а також сформувались різні підходи до його дослідження. Саме на початку цього століття німецький учений В. Штерн запровадив до наукового обігу показник рівня інтелекту — інтелектуальний коефіцієнт. Паралельно Ч. Спірман (запропонував двофакторну структуру інтелекту. У 30-х роках ХХ століття американський психолог Е. Торндайк увів поняття соціального інтелекту, тлумачачи його як здатність людини встановлювати взаємодію з іншими людьми.

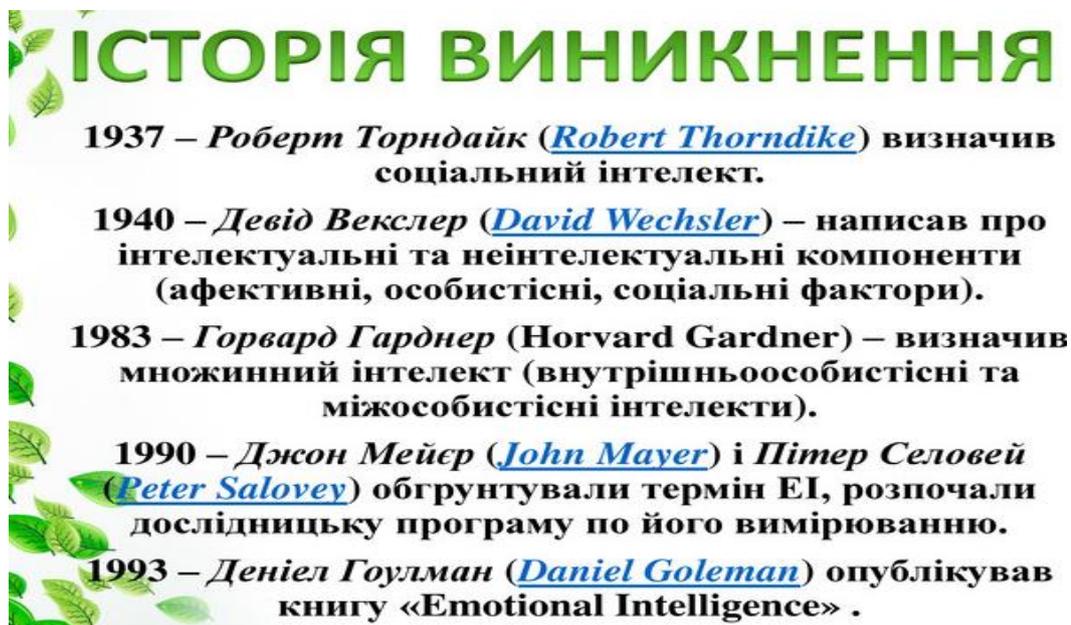
Подальший розвиток інтелекту як наукової категорії пов'язаний із працями багатьох дослідників. Американський психолог Д. Векслер створив інтелектуальні шкали для дорослих і дітей, що стали широко застосовуваними у психодіагностиці. Інший відомий науковець А. Маслоу акцентував увагу на можливості формування своєрідної «емоційної сили» людини.

Упродовж ХХ століття вчені різних напрямів системно аналізували природу емоцій. Значний внесок у це зробив американський психолог К. Е. Ізард, який визначав емоції як суб'єктивне переживання (feeling), що спонукає, структурує та спрямовує сприймання, мислення й поведінку людини [31].

Окремий інтерес до емоційного інтелекту сформувався після інтенсивного вивчення соціального інтелекту такими дослідниками, як Дж. Гілфорд, Г. Гарднер, Г. Айзенк. Термін «емоційний інтелект» увійшов до наукового дискурсу в другій половині ХХ століття. Першими роботами, де він згадується, стали публікація М. Белдока[10] і дослідження Б. Лойнера.

Широкомасштабні дослідження емоційного інтелекту почали активно проводити наприкінці ХХ століття. Саме тоді американські психологи П.

Селовей (Peter Salovey) і Дж. Майєр (J. Mayer) дали перше наукове визначення цьому поняттю, описавши його як здатність розпізнавати й відстежувати власні та чужі емоції, розрізняти почуття людей і управляти ними [30, с. 30].

Малюнок 1

Історія виникнення емоційного інтелекту

Згодом ці ж дослідники деталізували поняття й подали розширене трактування емоційного інтелекту, визначивши його як здатність опрацювати інформацію, отриману через емоційні прояви, та застосовувати її для здійснення певної дії, ухвалення рішень чи формулювання висновків [30, с. 10].

Дж. Майєр проаналізував еволюцію дефініції «емоційний інтелект» і виокремив етапи її становлення. Разом із П. Селовеем вони запропонували модель, що описує структуру емоційного інтелекту; ця модель не лише стала першою науково обґрунтованою концепцією у даній сфері, а й отримала

широке міжнародне визнання в психологічній науці.

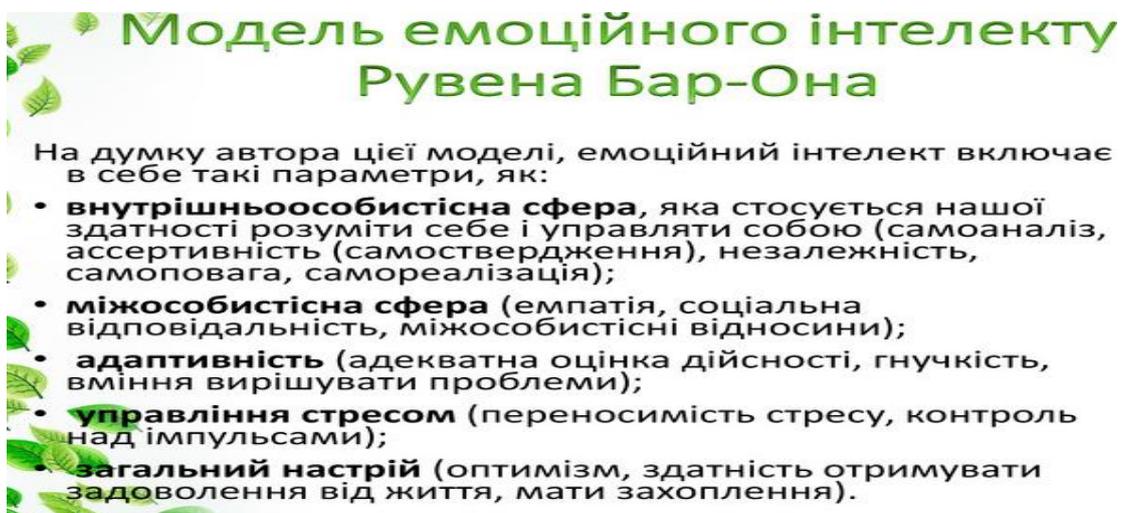

Малюнок 2

Модель емоційного інтелекту

Ізраїльський психолог Рувен Бар-Он також запропонував власне трактування емоційного інтелекту, розглядаючи його як комплекс некогнітивних умінь, компетентностей і здатностей, що визначають успішність людини в умовах зовнішніх вимог і тиску середовища [32]. Саме Бар-Он увів у науковий обіг термін «EQ» («емоційний коефіцієнт»).

Модель емоційного інтелекту, створена Р. Бар-Оном, подана на рисунку 3. У ній представлений спектр умінь, частина з яких перетинається з тими здібностями, що були виокремлені Д. Гоулманом [31].

Малюнок 3

Модель Рувена Бар-Она

Дослідження емоцій та емоційного інтелекту (EI) набули особливої активності лише в останнє десятиліття. Психологи зазначають, що існують певні труднощі у повному розумінні природи EI, які пов'язані з поширеними стереотипними уявленнями та науково необґрунтованими методиками його оцінки [32, с. 84].

Важливість дослідження емоційного інтелекту підкреслюють як українські, так і зарубіжні науковці. Так, Джастін Барісо відзначає, що сучасне суспільство значно змінилося, і здатність до високого рівня EI стає дедалі більш затребуваною. Він також звертає увагу на те, що знання про EI можуть використовуватися не лише на благо, а й у шкідливих цілях: наприклад, маніпулятори навчилися експлуатувати емоції інших людей для власної вигоди [33, с. 11]. А. Капська у своїх роботах підкреслює, що будь-які мисленнєві процеси неможливі без емоцій, а розум і почуття тісно взаємопов'язані. Педагог наголошує, що інтелект не існує ізольовано від емоцій, і їхній взаємозв'язок є невід'ємним [28, с. 153].

Сучасні наукові праці демонструють, що проблема емоційного інтелекту викликає значний інтерес у дослідників. Існує багато визначень EI, які відрізняються підходами до виділення його ключових компонентів, проте скрізь підкреслюється зв'язок з емоціями та важливість їхнього вивчення. Більшість авторів зазначають, що основою емоційного інтелекту є здатність контролювати власні емоції, розпізнавати почуття інших і адекватно реагувати на них [28, с. 85].

Малюнок 4

Визначення емоційного інтелекту

Ще одне трактування емоційного інтелекту подає О. Проценко. Дослідниця визначає його як уміння людини налагоджувати стосунки з іншими незалежно від умов та ситуацій, у яких ці взаємини формуються. Вона підкреслює, що особам із високим рівнем емоційного інтелекту притаманний розвинений гумор, уміння володіти собою та здатність до самоконтролю [27].

Малюнок 5

Аспекти емоційного інтелекту

Проаналізувавши різні підходи до визначення емоційного інтелекту та ті складові, які виокремлюють різні дослідники, можна побачити, що емоційний інтелект тісно пов'язаний із системою вищих людських цінностей. Саме цей зв'язок забезпечує більш цілісний і гармонійний розвиток особистості.

У Державному стандарті початкової освіти підкреслюється, що молодший шкільний вік є найбільш чутливим до навчання, а отже, надзвичайно сприятливим для формування емоційного інтелекту. Тому, перш ніж розглянути шляхи його розвитку в учнів початкових класів, варто окреслити вікові особливості дітей цього періоду.

1.2. Напрями розвитку емоційного інтелекту в учнів початкових класів

Життя людини проходить через численні психологічні зміни на різних етапах розвитку, проте особливо яскраво вони проявляються у ранньому дитинстві та під час навчання в початковій школі. У процесі виховання й

навчання дітей важливо враховувати їхні вікові особливості, зокрема й при формуванні профорієнтаційних підходів.

Розглянемо специфіку розвитку учнів початкової школи з точки зору розвитку емоційного інтелекту. Молодший шкільний вік охоплює дітей віком від 6,5 до 10–11 років. Цей період характеризується інтенсивним розвитком фізичних і психічних якостей дитини. Порівняно недавно його виділили як окрему стадію розвитку. Вікові межі є умовними і можуть змінюватися залежно від індивідуальних особливостей. У цей період діти переходять від рольової гри, характерної для дошкільного віку, до навчальної діяльності як провідної форми активності. Серед новоутворень цього етапу – формування рефлексії та здатності до самоконтролю.

Фізичний розвиток молодших школярів, хоча й інтенсивний, відбувається досить гармонійно: змінюються зріст, маса тіла, пропорції [23, с. 42]. Крім того, у цьому віці діти хворіють рідше, ніж у дошкільному періоді, оскільки їхній імунітет уже сформований. Продовжується дозрівання кори головного мозку, що безпосередньо впливає на динаміку психічних процесів [14].

Молодший шкільний вік визначається двома кризами – у 7 років та підлітковою. Діти поступово втрачають емоційну відкритість і одночасно вчаться регулювати свої стани та емоції [23]. Кризові прояви, такі як манірність чи демонстративні дії, необхідні для психофізіологічної перебудови й зникають після подолання кризи, коли дитина здобуває навички контролю над емоціями.

Фізіологічне та психологічне дозрівання визначає готовність дитини до шкільного навчання [22, с. 14]. Багато науковців стверджують, що вже у 6 років діти здатні розпочинати навчання: вони прагнуть до соціальної активності, проявляють індивідуальність і здатні контролювати власну поведінку. Комунікабельність у цьому віці також розвинена. Гра залишається важливою, але поступається провідному значенню навчальній діяльності, яка

стає цілеспрямованою, систематичною та обов'язковою, виступаючи однією з форм соціальної активності через пізнавальні процеси [19].

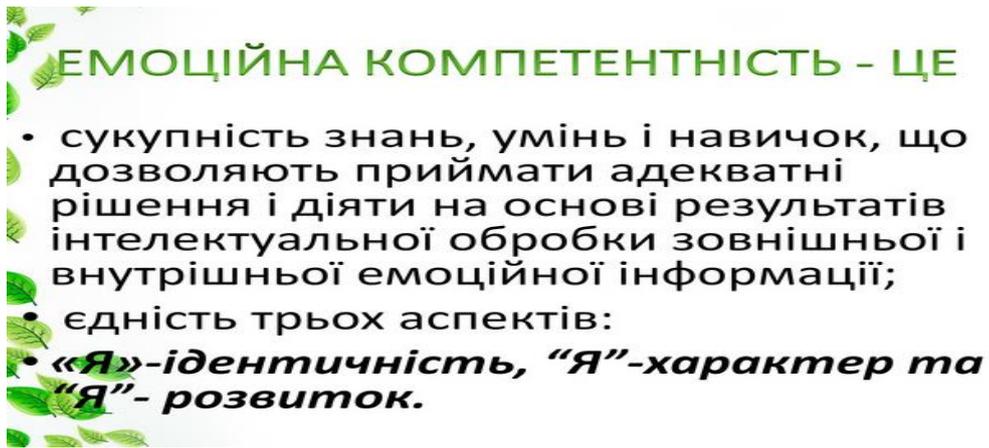
Перед вступом до першого класу у дітей має бути сформований певний рівень психічних процесів, серед яких особливо важливе мислення. Вчителі та педагоги повинні продовжувати розвивати увагу, уяву, пам'ять, а також навички та якості, необхідні для соціальної взаємодії. У цьому значну роль відіграє розвиток емоційного інтелекту, який допомагає дітям пізнавати навколишній світ і розширювати уявлення про нього.

Отже, молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку емоційного інтелекту, оскільки діти здатні усвідомлено сприймати власні емоції й оцінювати їх у інших. Емоційний інтелект часто розглядають як здатність розпізнавати власні та чужі емоції, контролювати їх і використовувати ці навички для успішного виконання різних видів діяльності – навчальної, трудової, побутової або соціальної. Сучасні психологи додатково ввели поняття соціально-емоційних компетенцій [25].

Соціально-емоційні компетенції визначаються як комплекс навичок, що допомагають будувати та підтримувати соціальні контакти, усвідомлювати власні емоції й емоції інших людей, а також зберігати позитивний емоційний стан [19]. Існуючі моделі емоційного інтелекту дозволяють систематизувати ці компетенції; серед відомих зарубіжних моделей – роботи П. Селовея, Д. Майєра, Д. Карузо, Д. Гоулмана та Р. Бар-Она.

Щодо співвідношення емоційних компетенцій та емоційного інтелекту є різні точки зору. Частина психологів вважає інтелект вродженим, а компетенції – набутими навичками, що розвиваються в житті; при цьому існують ситуації, коли природного емоційного інтелекту недостатньо для вирішення соціально-емоційних завдань, і потрібен додатковий досвід та розвиток компетенцій. Інші вчені трактують соціальний інтелект як мету, а емоційний – як здатність, що допомагає її досягти [25].

Аналізуючи різні джерела, можна окреслити підстави для визначення поняття емоційної компетентності (мал. 6).

Малюнок 6

Визначення емоційної компетентності

Незважаючи на наявність численних наукових праць із проблеми емоційного інтелекту, багато його аспектів залишаються недостатньо дослідженими. Саме тому дослідження в цій галузі потребують продовження для уточнення існуючих даних та виявлення нових закономірностей. Значущість вивчення емоційного інтелекту підкріплюється сучасними процесами в освіті: багато психологів зазначають, що поряд із традиційними показниками інтелекту важливе значення має емоційний стан учня та рівень його емоційного інтелекту.

У сучасному освітньому середовищі дедалі більшу увагу приділяють емоційній обдарованості та креативності дітей. З'явилися концепції емоційно-інклюзивної школи та підходи до формування емоційно-інтелектуального освітнього середовища. У західних країнах першими почали впроваджувати програми, які спрямовані на розвиток емоційного інтелекту як у дітей, так і в дорослих. В Україні подібні ініціативи лише поступово набирають обертів і не отримали ще широкого поширення. В США вже понад 20 років функціонує програма SEL (соціально-емоційного навчання), де застосовується позитивна психологія. Використання технологій SEL підвищує ефективність навчального процесу. В українських школах також необхідно впроваджувати програми розвитку емоційного інтелекту, що сприятиме підвищенню емоційної грамотності учнів [25].

Педагоги активно шукають методи формування емоційних компетенцій у школярів і студентів [17]. Теоретичні дослідження емоційного інтелекту поступово переходять у практичну площину. В Україні вже відкрито кілька експериментальних майданчиків у школах і ліцеях для апробації програм розвитку емоційного інтелекту. Зокрема, апробовано методику комплексного розвитку EQ, що спрямована на підвищення рівня соціалізації дітей. Також існують розробки для розвитку емоційних компетенцій у дітей із особливими потребами.

Отже, роботи з розвитку емоційного інтелекту у сфері освіти тривають, і нові педагогічні підходи активно впроваджуються для забезпечення успішного та гармонійного розвитку дитини.

Висновки до першого розділу

У цьому розділі були розглянуті теоретичні засади вивчення інтелекту учнів: визначено поняття емоційного інтелекту, окреслено його особливості та проаналізовано психолого-педагогічні характеристики молодшого шкільного віку. Також було розглянуто напрями розвитку емоційного інтелекту учнів початкової школи.

Науковці досі не дійшли єдиної думки щодо походження емоційного інтелекту. Поняття емоційного інтелекту було введено у науковий обіг у другій половині ХХ століття. Було проаналізовано різні моделі емоційного інтелекту та підходи до його визначення.

Особливості молодшого шкільного віку дозволяють успішно формувати емоційний інтелект, оскільки діти цього віку здатні усвідомлювати власні емоції й оцінювати емоційні стани оточуючих. Співвідношення між емоційними компетенціями та емоційним інтелектом поки що залишається предметом дискусій: одні вчені вважають, що інтелект є вродженим, а компетенції набуваються в процесі життя; інші – що соціальний інтелект є метою, а емоційний інтелект – засобом її досягнення [25].

Розвиток емоційного інтелекту в учнів початкових класів відбувається через формування самопізнання, саморегуляції, емпатії та соціальних компетенцій. Для цього ефективно застосовуються інтерактивні методи, такі як ігри, рольові вправи, терапевтичні казки, арт-терапевтичні практики (малювання, спів, рухи та танець), а також обговорення емоційних проявів персонажів у літературних творах. Значну роль у процесі відіграє підтримка вчителів та батьків, які допомагають дитині усвідомлювати та контролювати власні емоції, а також розуміти емоції оточуючих.

Інтерактивні заняття: використання бесід, казок, ігор, творчих активностей (малювання, спів, танці) та рухливих вправ для залучення дітей і розвитку їх емоційних навичок.

Розвиток емпатії:

- Обговорення почуттів персонажів у казках та оповіданнях.
- Виконання творчих завдань, наприклад, складання альтернативних кінцівок, написання листів від імені героя, що допомагає дітям зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки емоцій.

Розвиток саморегуляції:

- Навчання розпізнаванню власних емоційних тригерів та невербальних проявів інших людей.
- Вправи на визначення настрою та аналіз змін емоцій протягом дня або тижня.

Розвиток самопізнання:

- Заохочення дітей до висловлення власних почуттів і переживань.
- Демонстрація дорослими прикладів управління власними емоціями.

Значення розвитку емоційного інтелекту:

- Академічна успішність: ЕІ сприяє кращій концентрації, запам'ятовуванню та розв'язанню навчальних завдань.
- Соціальна адаптація: Емпатія та соціальні навички допомагають встановлювати гармонійні стосунки та успішно інтегруватися в соціальне середовище.

- Психічне здоров'я: Розвинений ЕІ підвищує стресостійкість, формує позитивне самовизначення та емоційну стійкість.
- Адаптація до змін: Діти з високим рівнем ЕІ легше пристосовуються до нових умов навчання та життя загалом.

Важливість вивчення емоційного інтелекту підкреслюється й сучасними освітніми процесами. Світова практика демонструє зростаюче значення емоційної обдарованості дітей та розвитку їхньої креативності, що робить актуальним подальше впровадження відповідних педагогічних програм і методик.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

2.1. Діагностика рівня сформованості емоційного інтелекту учнів початкових класів

У молодшому шкільному віці емоційний розвиток дитини набуває особливої значущості, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивне становлення здатності розуміти власні переживання, керувати ними та вибудовувати продуктивну взаємодію з оточенням. Сформованість емоційного інтелекту учнів початкової школи безпосередньо впливає на їхню навчальну мотивацію, поведінкову саморегуляцію, здатність адаптуватися до вимог шкільного середовища та встановлювати позитивні міжособистісні стосунки. Тому проведення якісної й системної діагностики рівня розвитку емоційного інтелекту виступає важливим компонентом педагогічної та психолого-педагогічної роботи [11].

Значення діагностики емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці.

Молодший школяр перебуває на етапі активного формування емоційної сфери, що характеризується підвищеною чутливістю до зовнішніх впливів та недостатньою зрілістю механізмів саморегуляції. Діагностика дає змогу:

- виявити особливості емоційно-ціннісної сфери дитини;
- визначити наявні труднощі у розпізнаванні та вираженні емоцій;
- простежити рівень розвитку емпатії та самоконтролю;
- визначити взаємозв'язок емоційної компетентності з навчальною успішністю та поведінкою;
- сформуванню основи для подальшої корекційно-розвивальної роботи [12].

На відміну від старшого шкільного віку, де дитина здатна до складних рефлексивних висловлювань, молодші школярі зазвичай демонструють емоційні стани безпосередньо й часто не можуть описати їх словами. Це

вимагає застосування спеціальних інструментів діагностики, які відповідають віковим та пізнавальним особливостям дітей 6–10 років.

Процедура діагностування має ґрунтуватися на ряді принципів, що забезпечують достовірність і етичність результатів. Діагностичні методики повинні бути простими, наочними, ігровими за формою, відповідати рівню розвитку мовлення, уяви та мислення молодшого школяра. Для повноцінного розуміння емоційного розвитку доцільно застосовувати поєднання різних методів — спостереження, бесід, індивідуальних ігрових завдань, проєктивних тестів, опитувальників для дорослих, які працюють із дитиною [11].

Діагностичні процедури не повинні провокувати тривогу, напруження чи страх покарання. Важливо створити атмосферу довіри й невимушеності. Оцінка результатів має враховувати контекст поведінки дитини, індивідуальні особливості темпераменту, рівень соціальної зрілості. Отримана інформація використовується виключно з метою розвитку дитини та не повинна ставати підґрунтям для негативних ярликів [8].

Методи діагностики емоційного інтелекту молодших школярів

У практиці початкової школи ефективними є такі групи діагностичних засобів:

1. Педагогічне та психологічне спостереження. Спостереження проводиться у природних умовах: на уроках, перервах, під час групових ігор. Фіксуються реакції дитини на успіх і невдачу, уміння встановлювати контакт, прояви емпатії, способи розв'язання конфліктів, поведінкові стратегії у стресових ситуаціях. Цей метод дозволяє побачити емоційні особливості учня без тиску формальної ситуації.

2. Бесіда та емоційно-пізнавальні інтерв'ю. У бесіді педагог або психолог з'ясовує:

- як дитина розуміє власні емоції;
- наскільки точно може їх назвати;
- чи розуміє причини виникнення емоційних станів;

- чи здатна розпізнати переживання інших людей. Бесіди проводяться у формі діалогу, що не вимагає складних словесних формулювань.

3. Ігрові та проєктивні методики. Важливий інструмент, оскільки гра — провідна діяльність молодшого школяра. Використовуються:

- картки із зображенням емоційних виразів обличчя;
- рольові ситуації («Що ти зробиш, якщо друг засмутився?»);
- казкові сюжети, де дитина інтерпретує емоції персонажів;
- малюнкові тести, у яких за зображенням визначають емоційний стан.

4. Опитувальники для вчителів і батьків. Цінними є анкети, у яких дорослі описують типові емоційні реакції дитини. Це дозволяє побачити емоційний розвиток у різних соціальних контекстах.

5. Аналіз творчої продукції. Малюнки, письмові оповідання, казки, вироби можуть містити емоційно значущий зміст, що відображає внутрішній стан дитини, рівень її емпатійності та емоційної самосвідомості [12].

Критерії оцінювання рівня емоційного інтелекту

У дослідженнях молодших школярів доцільно виділяти такі критерії:

1. Емоційне усвідомлення — розпізнавання та називання базових емоцій.

2. Емоційна експресивність — уміння адекватно виражати почуття через міміку, інтонацію, поведінку.

3. Саморегуляція — здатність контролювати імпульсивні реакції, заспокоюватися, обирати прийнятні способи поведінки.

4. Емпатія — уміння співпереживати, помічати емоційний стан іншої людини, реагувати підтримувально.

5. Соціальна взаємодія — ефективність комунікації, уміння взаємодіяти в колективі, вирішувати конфлікти, дотримуватися правил [6].

Діагностика рівня сформованості емоційного інтелекту в початковій школі є необхідною умовою для своєчасного виявлення індивідуальних труднощів, прогнозування шляхів розвитку особистості та побудови ефективної виховної і корекційно-розвивальної роботи. Комплексний підхід

до оцінювання дозволяє сформувати цілісне уявлення про емоційні компетенції учня та забезпечує підґрунтя для подальшого педагогічного супроводу.

Під час нашого дослідження брали участь дві групи учнів початкової школи віком 6–7 років: експериментальна та контрольна, по 15 осіб у кожній.

Дослідження проводилося у три етапи:

– На першому етапі обом групам було запропоновано методики, після чого отримані результати було проаналізовано;

– На другому етапі учні експериментальної групи брали участь у серії занять, спрямованих на формування емоційного інтелекту;

– На третьому етапі обом групам повторно були запропоновані ті ж методики, що й на констатуючому етапі.

Порівняно результати, отриманих на констатуючому та контрольному етапах, і сформульовано відповідні висновки.

На констатуючому етапі дослідно-експериментальної роботи було визначено критерії та показники, які відображають змістовні аспекти інтелекту школяра (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники емоційного інтелекту

Когнітивний	Набір знань про емоції та їхні прояви.	Діагностична методика «Словник емоцій»
Оціночний	Рівень пізнавальної активності дитини.	Діагностична методика «Вивчення сприйняття дітьми графічного зображення емоцій»
Діяльнісний	Розвиненість навичок постановки цілей і їх досягнення, прояву ініціативи, подолання труднощів та пошуку рішень у нестандартних ситуаціях; уміння враховувати емоційні сигнали інших людей під час спілкування.	Діагностична методика «Емоційні особи»

На констатуючому етапі експерименту обом групам учнів молодшого шкільного віку було запропоновано методику «Словник емоцій». Метою цього дослідження було визначення рівня сформованості словника емоцій у учнів початкових класів. Під час виконання методики дітям зачитувалися слова, що позначають певні емоції. Школярі на своїх аркушах відзначали знайомі їм емоції, ставлячи плюс чи мінус, або іншим способом позначали ті емоції, назви яких були для них незнайомими.

Результати методики «Словник емоцій» для експериментальної групи наведені у таблиці 2, а для контрольної групи – у таблиці 3.

Таблиця 2

**Результати для ЕГ по методиці
«Словник емоцій»**

Катерина Ф.	Середній рівень
Богдан Д.	Середній рівень
Дмитро С.	Середній рівень
Ілона З.	Високий рівень
Тетяна С.	Середній рівень
Матвій Г.	Низький рівень
Микола Є.	Середній рівень
Іра П.	Низький рівень
Сергій Р.	Середній рівень
Іван П.	Низький рівень
Данило Н.	Низький рівень
Міля У.	Низький рівень
Христина Ф.	Середній рівень
Олег О.	Низький рівень
Олена Л.	Низький рівень

В експериментальній групі високий рівень було зафіксовано лише у однієї дитини. Середній рівень спостерігався у 7 учнів (47%), а низький – також у 7 дітей.

У контрольній групі високий рівень не було виявлено у жодного учня. Середній рівень спостерігався у 7 дітей (47%), а низький – у 8 осіб, що становить 53% випробуваних.

Таблиця 3

Результати для КГ по методиці «Словник емоцій»

Оксана Д.	Середній рівень
Остап Ч.	Низький рівень
Марія М.	Середній рівень
Катерина Н.	Низький рівень
Сашко А.	Середній рівень
Анна Ю.	Середній рівень
Настя Д.	Середній рівень
Діанка П.	Низький рівень
Матвій А.	Низький рівень
Василь О.	Низький рівень
Олег Д.	Низький рівень
Василь Р.	Середній рівень
Василина І.	Низький рівень
Дмитро Ф.	Низький рівень
Оля О.	Середній рівень

Отже, результати показали, що учні початкових класів обох груп мають недостатньо розвинений словниковий запас емоцій. Діти не лише не можуть впевнено назвати всі запропоновані емоційні поняття, але й багато хто не

знайомий навіть із базовими термінами, такими як «гордість», «спокій», «заспокоєння».

Другою методикою, застосованою у дослідженні, було «Вивчення сприйняття зображення емоцій». Метою цього етапу було визначення рівня сприйняття графічних зображень емоцій у учнів початкових класів. В ході дослідження з'ясували, наскільки учні розуміють емоції, чи впізнають їх і чи можуть правильно їх назвати. Результати цієї методики для експериментальної групи наведені у таблиці 4, а для контрольної – у таблиці 5.

Таблиця 4

Результати для ЕГ по методиці «Вивчення сприйняття зображення емоцій»

Катерина Ф.	Середній рівень
Богдан Д.	Середній рівень
Дмитро С.	Середній рівень
Ілона З.	Високий рівень
Тетяна С.	Високий рівень
Матвій Г.	Середній рівень
Микола Є.	Середній рівень
Іра П.	Середній рівень
Сергій Р.	Середній рівень
Іван П.	Низький рівень
Данило Н.	Низький рівень
Міля У.	Середній рівень
Христина Ф.	Середній рівень
Олег О.	Середній рівень
Олена Л.	Низький рівень

В експериментальній групі високий рівень було зафіксовано у 2 дітей (13%). Середній рівень спостерігався у 10 учнів (67%), а низький – у 3 осіб.

Таблиця 5

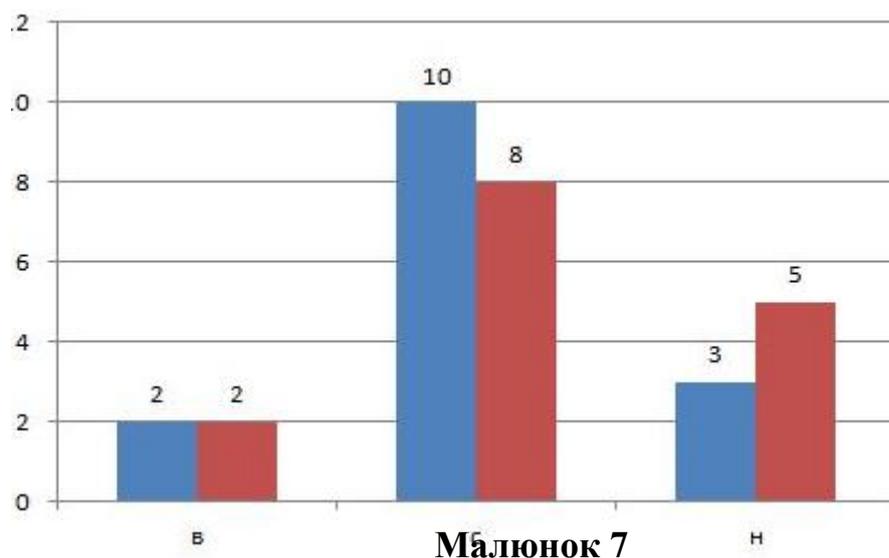
Результати для КГ по методиці «Вивчення сприйняття дітьми графічного зображення емоцій»

Оксана Д.	Середній рівень
Остап Ч.	Низький рівень
Марія М.	Середній рівень
Катерина Н.	Низький рівень
Сашко А.	Високий рівень
Анна Ю.	Середній рівень
Настя Д.	Високий рівень
Діана П.	Середній рівень
Матвій А.	Середній рівень
Василь О.	Низький рівень
Олег Д.	Середній рівень
Василь Р.	Середній рівень
Василина І.	Низький рівень
Дмитро Ф.	Низький рівень
Оля О.	Середній рівень

У контрольній групі високий рівень було зафіксовано у 2 учнів. Середній рівень спостерігався у 8 дітей (53%), а низький – у 5 осіб (33%).

Усі діти обох груп легко впізнавали емоції на перших двох картинках, що зображували радість та горе. Проте деякі учні замість горя називали його сумом. Практично всім випробуваним вдалося правильно визначити емоцію гніву, хоча декотрі діти називали її агресивністю. Не всі школярі змогли одразу

впізнати емоції на представлених картинках; деяким учням це вдалося лише після навідних питань або коли кілька картинок із емоціями демонструвалися одночасно.

Порівняння результатів по методиці «Вивчення сприйняття дітьми зображення емоцій»

Методика «Емоційні особи» дозволяє оцінити, наскільки адекватно дитина здатна розпізнати емоційний стан іншої людини, а також точність і якість цього розпізнавання.

Результати виконання методики «Емоційні особи» для експериментальної групи наведені у таблиці 6, а для контрольної – у таблиці 7.

Таблиця 6

Результати для ЕГ по методиці «Емоційні особи»

Катерина Ф.	Середній рівень
Богдан Д.	Низький рівень
Дмитро С.	Середній рівень
Ілона З.	Високий рівень
Тетяна С.	Низький рівень

Матвій Г.	Середній рівень
Микола Є.	Середній рівень
Іра П.	Середній рівень
Сергій Р.	Низький рівень
Іван П.	Середній рівень
Данило Н.	Низький рівень
Міля У.	Високий рівень
Христина Ф.	Середній рівень
Олег О.	Середній рівень
Олена Л.	Середній рівень

Таблиця 7

Результати для КГ по методиці «Емоційні особи»

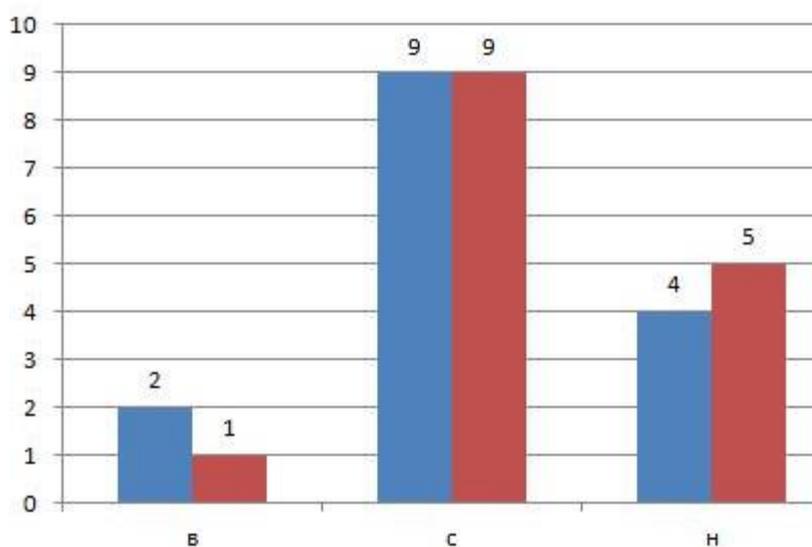
Оксана Д.	Низький рівень
Остап Ч.	Середній рівень
Марічка М.	Середній рівень
Катерина Н.	Середній рівень
Сашко А.	Низький рівень
Анна Ю.	Низький рівень
Настя Д.	Високий рівень
Діанка П.	Середній рівень
Матвій А.	Низький рівень
Василько О.	Низький рівень
Олег Д.	Середній рівень
Василь Р.	Середній рівень
Василина І.	Середній рівень
Дмитро Ф.	Середній рівень
Оля О.	Середній рівень

В експериментальній групі високий рівень адекватного пізнання емоційного стану було зафіксовано лише у двох дітей. Середній рівень спостерігався у 9 учнів (60%), а низький – у 4 осіб.

У контрольній групі високий рівень адекватного пізнання емоційного стану виявлено у однієї дитини. Середній рівень спостерігався у 9 дітей (0%), а низький – у 5 осіб (33%).

Більшість учнів не мали труднощів із визначенням емоцій на схематичних зображеннях осіб. Водночас визначення емоцій за фотографіями виявилось складнішим: багатьом учням вдавалося назвати емоцію лише після кількох спроб.

Деякі учасники експерименту не змогли скласти розповідь про емоційний стан героя, проте більшість дітей змогли це зробити після надання навідних питань або підказок. На малюнку 8 наочно представлені порівняльні результати за методикою «Емоційні особи».

Малюнок 8 Порівняння результатів на етапі констатуючого експерименту по методиці «Емоційні особи»

Як показали результати, експериментальна та контрольна групи на етапі констатуючого експерименту продемонстрували схожі показники за методикою «Емоційні особи».

Загальні результати первинної діагностики в обох групах за констатуючим етапом дозволили виділити три рівні розвитку емоційного інтелекту учнів початкових класів:

- низький рівень – 0–21 бал за усіма методиками;
- середній рівень – 22–44 бали;
- високий рівень – 45–58 балів.

У експериментальній групі жоден учень не показав високого рівня розвитку емоційного інтелекту. Середній рівень продемонстрували 14 учнів (93%), а низький – 1 учень (7%). У контрольній групі високий рівень також не виявлено, середній рівень показали 11 учнів (73%), а низький – 4 учні (27%).

Таким чином, за результатами чотирьох методик, жодна дитина з обох груп не досягла високого рівня розвитку емоційного інтелекту. Переважна більшість учнів знаходиться на середньому або низькому рівні.

Учні обох груп показали певний рівень розвитку емоційного словникового запасу. Більшість дітей без труднощів впізнавали прості емоції на картинках, проте складніше їм давалося розпізнавання більш комплексних емоційних станів. Загалом, діти проявляють здатність до співпереживання, але не всі готові або вміють демонструвати свої почуття; у деяких це ускладнюється сором'язливістю або невмінням виражати емоції.

Більшість учнів успішно визначали емоції на схематичних обличчях, тоді як на реалістичних фотографіях правильне розпізнавання вдавалося не всім і часто вимагало кількох спроб. Деякі учні не могли самостійно скласти розповідь про емоційний стан персонажа, проте після навідних питань або підказок більшість змогли дати точний опис переживань «героя».

З огляду на це можна зробити висновок про необхідність розвитку емоційного інтелекту у дітей. Для цього важливо створити педагогічні умови, спрямовані на формування емоційного інтелекту, та провести серію занять за розробленою програмою з учнями початкових класів, зокрема з експериментальної групи.

Діагностика рівня сформованості емоційного інтелекту в початковій школі є необхідною умовою для своєчасного виявлення індивідуальних труднощів, прогнозування шляхів розвитку особистості та побудови ефективної виховної і корекційно-розвивальної роботи. Комплексний підхід до оцінювання дозволяє сформувавши цілісне уявлення про емоційні компетенції учня та забезпечує підґрунтя для подальшого педагогічного супроводу.

2.2 Реалізація психолого-педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту

Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів є цілеспрямованим процесом, який потребує створення спеціально організованого педагогічного середовища. Педагогічні умови виступають тими факторами, що забезпечують ефективність виховного та освітнього впливу, сприяючи поступовому формуванню в учнів здатності усвідомлювати власні почуття, регулювати емоційні стани та підтримувати конструктивну взаємодію з оточенням. Реалізація таких умов вимагає системного підходу, що враховує вікові особливості дітей 6–10 років, їх потребу в емоційній підтримці, грі, спілкуванні та позитивному переживанні навчального процесу [11].

Створення емоційно безпечного й підтримувального освітнього середовища

Першою та ключовою педагогічною умовою є формування атмосфери довіри, психологічної відкритості та взаємної поваги. Молодші школярі надзвичайно чутливо реагують на стиль педагогічної взаємодії, тому важливо забезпечити:

- доброзичливий комунікативний клімат;
- стабільність емоційного контакту між учителем та учнями;
- можливість для кожної дитини вільно висловлювати переживання та отримувати підтримку;
- уникнення осуду, емоційного тиску та порівнянь між дітьми [13].

Емоційно безпечне середовище стимулює формування позитивної самооцінки, сприяє прийняттю себе й інших, що є фундаментом емоційного інтелекту.

Використання інтерактивних ігрових технологій

Гра є природною для молодших школярів, тому включення ігрових методів у навчальний процес значно підсилює розвиток емоційної сфери.

Ефективними є:

- рольові та ситуаційні ігри, що моделюють різні емоційні стани;
- вправи на розпізнавання емоцій за мімікою, жестами, інтонацією;
- емоційні рухливі ігри, які допомагають переключати увагу та знімати напруження;
- творчі завдання (малюнок, інсценізація, драматизація) [6].

Через гру дитина навчається розуміти інших, відпрацьовує стратегії саморегуляції та взаємодії, що робить цей інструмент надзвичайно цінним для розвитку емоційного інтелекту.

Організація емоційно-ціннісного спілкування

Важливим педагогічним засобом є налагодження живого діалогу, у якому учні можуть обговорювати власні емоції та переживання. Доцільно застосовувати:

- короткі емоційні обговорення після занять («Як ви почуваетесь?»);
- ранкові кола;
- рефлексивні хвилинки наприкінці уроку;
- обговорення сюжетів художніх творів з акцентом на почуттях персонажів [8].

Такі форми сприяють формуванню емоційного словника, розвивають уміння вербалізувати емоційні стани та формують культуру емоційної комунікації.

Впровадження прийомів розвитку саморегуляції

Оскільки у молодшому шкільному віці діти часто переживають труднощі з контролем імпульсивності, значну увагу приділяють навчанню стратегіям саморегуляції. До ефективних методів належать:

- дихальні вправи для зниження напруження;
- короткі релаксаційні паузи під час уроків;
- техніки «стоп-сигналу», «емоційного світлофора»;
- навчання переключенню уваги та конструктивним способам реагування на емоційні подразники [7].

Систематичне використання таких прийомів підвищує здатність дитини контролювати поведінку та краще розуміти власні емоції.

Підтримка педагогом позитивної мотивації та емоційного самосприйняття

Учитель відіграє визначальну роль у формуванні емоційного інтелекту, адже його комунікативна поведінка стає зразком для дитини. Ефективними є:

- використання позитивного підкріплення;
- акцентування уваги на досягненнях, а не на помилках;
- індивідуальний підхід, що враховує емоційні потреби кожного учня;
- демонстрація власної емоційної стабільності та доброзичливості [11].

Такі дії сприяють формуванню у дітей віри у власні можливості, зниженню тривожності та відкритості до спілкування.

Залучення батьків до процесу розвитку емоційного інтелекту

Взаємодія школи й сім'ї є необхідною умовою, оскільки дитина засвоює моделі емоційної поведінки не лише в педагогічному середовищі.

Ефективними формами співпраці можуть бути:

- консультації щодо особливостей емоційного розвитку дитини;
- тренінгові заняття для батьків;
- спільні творчі заходи;
- обмін спостереженнями про емоційні досягнення учнів [13].

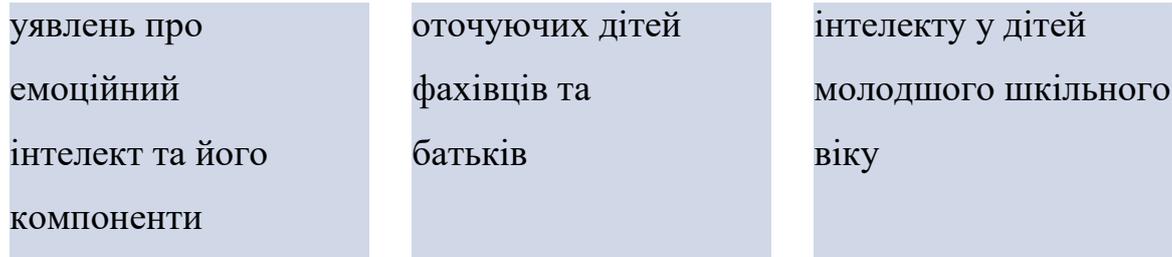
Залучення сім'ї дозволяє забезпечити узгодженість вимог, закріпити позитивні емоційні навички у домашньому середовищі.

Реалізація педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту передбачає створення цілісної системи педагогічних впливів, що поєднують емоційну підтримку, інтерактивні форми навчання, розвиток комунікаційних умінь, формування навичок саморегуляції та співпрацю з батьками. Ефективність цього процесу залежить від того, наскільки педагог здатний забезпечити гармонійне поєднання всіх зазначених компонентів і підтримувати високу емоційну культуру взаємодії з дітьми. Саме комплексний підхід дозволяє досягти стійкого та якісного зростання емоційного інтелекту учнів початкової школи [6].

Для забезпечення гармонійного розвитку учнів початкових класів загалом та формування у них емоційного інтелекту зокрема застосовується одна з поширених моделей – створення психолого-педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту учнів початкових класів. Такі умови сприяють ефективній взаємодії всіх учасників освітнього процесу: педагогів, дітей та їхніх батьків.

Мета психолого-педагогічних умов полягає у створенні методичного підґрунтя, що забезпечує особистісний і індивідуальний розвиток кожного школяра. Структура цих умов включає: діагностичну роботу, корекційно-розвивальні заходи, за потреби – реабілітаційні процедури, профілактичну діяльність, а також проведення консультацій для всіх учасників освітнього процесу. Організація роботи здійснювалася за трьома напрямками, що дозволило створити оптимальні умови для ефективного розвитку емоційного інтелекту учнів початкової школи (мал. 9).

1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> • групові заняття, семінари та тренінги з учителем та батьками по розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> • консультування всіх учасників освітнього процесу – педагогів, 	<ul style="list-style-type: none"> • розробка та реалізація різного роду програм та методик розвитку емоційного

Малюнок 9

Напрямки у роботі з розвитку емоційного інтелекту

Перший напрям роботи полягав у проведенні бесід, круглих столів та зборів із педагогами та батьками учнів початкових класів. Під час таких зустрічей учасники мали змогу ставити запитання, обговорювати різні теоретичні концепції та практичні підходи до розвитку емоційного інтелекту. Основна увага приділялася теоретичній частині, проте планується створення програми практичних занять для вчителів та батьків, де будуть демонструватися вправи для формування емоційних компетенцій у дітей та дорослих. Крім того, розробка спільних занять для учнів молодшого шкільного віку та їхніх батьків має сприяти ефективнішому розвитку емоційного інтелекту дітей.

Другий напрям передбачав проведення консультацій для педагогів і батьків. Проте на практиці такі консультації майже не відбулися: батьки не зверталися по індивідуальні поради, а вчителі зазначили, що отриманої на першому етапі інформації було достатньо. Для них були представлені результати констатуючого експерименту, що дозволило оцінити рівень розвитку емоційного інтелекту учнів. Після обробки даних планується надати педагогам порівняння результатів експериментальної та контрольної груп за двома етапами. Крім того, вчителям передана програма розвитку емоційного інтелекту, що дозволяє за необхідності проводити заняття з дітьми. У рамках перших двох напрямів були організовані збори за участю педагогів, шкільного психолога та батьків, де коротко пояснювалася важливість емоційного інтелекту, його розвиток у дітей, методи формування емоційних компетенцій та конкретні вправи, які можна виконувати як у позанавчальній діяльності, так і вдома.

Третій напрям став ключовим і полягав у проведенні серії занять із самими дітьми для розвитку їхнього емоційного інтелекту. Для цього була розроблена спеціальна програма з чітко визначеними завданнями. Заняття проводилися після уроків у групі продовженого дня в звичному кабінеті, щоб учні могли відпочити від навчальної діяльності та зосередитися на новій діяльності. Під час занять використовували різноманітні форми роботи: перегляд коротких навчальних відео, ігрові методики, колективні та індивідуальні завдання, малювання, активні вправи.

Кожне заняття починалося та завершувалося ритуалами привітання і прощання, що були однаковими протягом всієї програми. На початку заняття школярі повідомляли про свій поточний настрій, його причини та намагалися виразити його кольором. Відповіді учнів фіксувалися та аналізувалися протягом усього курсу занять, що дозволяло відстежувати динаміку розвитку емоційного інтелекту.

На першому занятті учні переглянули відеоматеріал, присвячений емоціям та почуттям. Після перегляду відбулося обговорення основних емоцій, умов їх прояву та значення для людини. Додатково школярі виконували вправи-загадки, спрямовані на закріплення знань про емоції. Для активізації пізнавальної діяльності використовувалися різноманітні ігрові методики: наприклад, учням пропонувалося розподілити твердження на аркушах по тематичних «коробках» з написами: агресія, образа, задоволення, злість, вина.

Хоча у молодшому шкільному віці навчальна діяльність стає провідною формою активності, на заняттях успішно застосовували прийоми казкотерапії. Зокрема, використовувалася казка «Колобок», де заготовлені фігурки героїв з різними емоційними виразами облич дозволяли дітям відтворювати емоції персонажів. Під час прослуховування або проговорювання казки учні обирали відповідну фігурку, а у випадку труднощів відбувалося обговорення варіантів, щоб дитина змогла зробити правильний вибір. У разі бажання школяра продовжити гру він міг «оживити» казку для однокласника, визначаючи емоції

персонажів іншої дитини. Деякі заняття набували форм театралізованої діяльності, однак виникали труднощі через нетерплячість дітей та прагнення підказати однокласнику правильну відповідь.

Ще одним елементом програми була гра «Фантазії», де учні відповідали на нестандартні питання, спершу записуючи відповіді, а потім обговорюючи їх усно. Прикладами завдань були: «Який смак має образа?», «Якого кольору задоволення?», «На яку тварину схожа радість, а на яку смуток?».

Коллективна образотворча діяльність також була інтегрована в програму. Учні розбивалися на пари і працювали з силуетами вагонів поїзда, у яких кожен учень малював по мультигерою в кожному з трьох вікон. Наприкінці заняття вагони об'єднувалися у цілий поїзд. Під час роботи педагоги спостерігали за взаємодією дітей, їхньою поведінкою та емоційним станом. Після завершення завдань відбувалося обговорення труднощів та способів регуляції власних емоцій під час спільної діяльності.

На кожному занятті школярі заповнювали «Календар емоцій»: на початку та в кінці заняття учень наклеював стікер із зображенням власного емоційного стану або малював його самостійно, якщо відповідного зображення не було. Потім відбувалося обговорення змін емоційного стану та бажаного настрою для себе й інших дітей.

Також у програмі використовувався «Кубик емоцій», на гранях якого зображалися окремі емоції: радість, смуток, страх, здивування, агресивність, спокій. Учні кидали кубик і демонстрували емоцію, що випала, обговорюючи ситуації, коли вони відчують цей стан, а також способи регуляції емоцій.

Для закріплення знань учням надавалися домашні завдання, наприклад, перегляд мультфільму «Головоломка», де демонструвалися базові емоції героїні: радість, печаль, страх, гнів та огиду. На наступному занятті відбувалося обговорення мультфільму, повторний перегляд ключових сцен і аналіз емоційних проявів героїні. Після завершення циклу занять проводилося повторне тестування учнів на етапі контрольного експерименту.

2.3 Оцінка динаміки рівня сформованості емоційного інтелекту учнів початкових класів

Оцінка динаміки розвитку емоційного інтелекту молодших школярів є ключовим етапом у дослідницькій і практичній роботі вчителя та шкільного психолога. Вона спрямована на порівняння результатів, отриманих на різних етапах педагогічного впливу, та дозволяє виявити, наскільки ефективно функціонують запропоновані педагогічні умови, які компоненти емоційного інтелекту розвиваються інтенсивніше, а які потребують додаткової уваги.

Значення оцінювання динаміки емоційного інтелекту

Динамічне оцінювання не лише дає змогу фіксувати зміни, а й дозволяє:

- визначити індивідуальні траєкторії емоційного розвитку дитини;
- вчасно скоригувати педагогічні впливи;
- забезпечити зворотний зв'язок для учнів, батьків та педагогів;
- виявити результативність певних форм і методів роботи;
- прогнозувати подальший розвиток емоційних і соціальних навичок.

Таким чином, динамічна оцінка стає інструментом, що забезпечує науково обґрунтований аналіз ефективності освітнього процесу.

Етапи здійснення динамічного оцінювання

Процес оцінки змін у рівні сформованості емоційного інтелекту передбачає кілька послідовних етапів:

1. Вхідна (початкова) діагностика. Проводиться на початку навчального року або перед упровадженням педагогічних умов. Дає можливість встановити базовий рівень розвитку емоційної сфери в окремих учнів і класу загалом.

2. Проміжний контроль. Застосовується після певних етапів реалізації програми або наприкінці семестру. Мета — оцінити, які зміни вже відбулися та чи потребують окремі діти додаткової підтримки.

3. Підсумкова діагностика. Проводиться після завершення педагогічного впливу. Дозволяє зіставити кінцеві результати з початковими й оцінити загальну ефективність роботи.

4. Порівняльно-аналітичний етап. Передбачає узагальнення даних, побудову порівняльних таблиць, графіків, визначення статистичних або якісних змін.

Такий підхід забезпечує об'єктивність і наукову точність результатів.

Критерії та показники оцінювання динаміки

Для відстеження змін у розвитку емоційного інтелекту доцільно орієнтуватися на ті самі критерії, що використовуються у вихідній діагностиці, однак аналіз зосереджується на характері змін. Це такі критерії:

1. Емоційне усвідомлення – наскільки дитина розширила знання про емоції, точність їх розпізнавання.

2. Емоційна експресивність – чи стали прояви емоцій більш адекватними та контрольованими.

3. Саморегуляція – оцінюється здатність керувати поведінковими реакціями та коригувати емоційне напруження.

4. Емпатія – простежуються зміни в умінні відчувати настрій іншого, співпереживати, проявляти турботу.

5. Соціальна компетентність – аналізуються навички взаємодії, розв'язання конфліктів, участі в груповій діяльності.

Методи відстеження динаміки

Для отримання достовірних даних застосовується комплексний методичний підхід, який включає:

- повторне спостереження у регулярних навчальних ситуаціях;
- повторні ігрові та проєктивні методики, що дають змогу оцінити зміни в емоційному реагуванні;
- анкетування та опитувальники для вчителів і батьків, які дозволяють відстежити розвиток навичок поза межами уроків;
- аналіз продуктів діяльності (малюнків, творчих робіт), що показують емоційні зрушення;
- порівняльний аналіз результатів тестів на різних етапах дослідження.

Застосування різних методів дає змогу отримати цілісну картину змін у кожної дитини.

Інтерпретація отриманих результатів

При аналізі динаміки важливо враховувати:

- індивідуальний темп розвитку кожного учня;
- вплив зовнішніх обставин (стресові фактори, зміни в сім'ї, адаптаційні складності);
- початковий рівень сформованості емоційного інтелекту;
- стійкість і стабільність позитивних зрушень.

Особливо цінними є не лише кількісні показники, а й якісні зміни, що проявляються у поведінці: більш конструктивне вирішення суперечок, здатність до співпраці, більша відкритість до емоційного діалогу.

Підсумки динамічного оцінювання

У процесі аналізу очікується виявлення позитивних зрушень:

- підвищення рівня розпізнавання емоцій;
- покращення навичок саморегуляції;
- зростання емпатійності;
- розвиток соціально-комунікативних умінь;
- зменшення кількості конфліктних або імпульсивних реакцій.

Якщо динаміка в окремих дітей недостатня, це стає підставою для планування додаткових індивідуальних корекційних заходів.

У таблиці 8 представлені результати за методикою «Словник емоцій», а в таблиці 9 для контрольної.

Таблиця 8

Результати для ЕГ по методиці «Словник емоцій»

Учень	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Катерина Ф.	Середній рівень	Високий рівень
Богдан Д.	Середній рівень	Середній рівень

Дмитро С.	Середній рівень	Середній рівень
Ілона З.	Високий рівень	Високий рівень
Тетяна С.	Середній рівень	Високий рівень
Матвій Г.	Низький рівень	Середній рівень
Микола Є.	Середній рівень	Високий рівень
Іра П.	Низький рівень	Середній рівень
Сергій Р.	Середній рівень	Середній рівень
Іван П.	Низький рівень	Низький рівень
Данило Н.	Низький рівень	Середній рівень
Міля У.	Низький рівень	Середній рівень
Христина Ф.	Середній рівень	Високий рівень
Олег О.	Низький рівень	Середній рівень
Олена Л.	Низький рівень	Низький рівень

Відзначалося підвищення рівня розвитку емоційного словника у дітей: високий рівень мали 5 учнів (33 %), середній – 8 дітей (53 %), а низький рівень зберігся лише у 2 осіб. Результати демонструють позитивну динаміку: після проведення серії занять частка учнів із високим рівнем зросла з 7 % до 33 %, тоді як відсоток учнів із низьким рівнем словника емоцій зменшився з 47 % до 13 %.

Таблиця 9

Результати для контрольної групи по методиці «Словник емоцій»

Учень	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Оксана Д.	Середній рівень	Середній рівень
Остап Ч.	Низький рівень	Низький рівень
Марія М.	Середній рівень	Середній рівень
Катерина Н.	Низький рівень	Середній рівень
Сашко А.	Середній рівень	Високий рівень

Анна Ю.	Середній рівень	Високий рівень
Настя Д.	Середній рівень	Середній рівень
Діана П.	Низький рівень	Середній рівень
Матвій А.	Низький рівень	Низький рівень
Василь О.	Низький рівень	Середній рівень
Олег Д.	Низький рівень	Низький рівень
Василь Р.	Середній рівень	Середній рівень
Василина І.	Низький рівень	Низький рівень
Дмитро Ф.	Низький рівень	Низький рівень
Оля О.	Середній рівень	Середній рівень

У контрольній групі на етапі контрольного експерименту високий рівень розвитку зафіксовано у 2 дітей. Середній рівень показали 8 учнів (53 %), а низький рівень залишився у 5 дітей (33 %).

Дані свідчать про позитивну динаміку у контрольній групі, хоча вона менш виражена, ніж у експериментальній: частка дітей із високим рівнем словника емоцій зросла з 0 % до 13 %, а низький рівень знизився з 53 % до 33 %. Результати за методикою наведені в таблицях 12 (експериментальна) та 13 (контрольна). На етапі контрольного експерименту в експериментальній групі високий рівень сприйняття графічних зображень емоцій мали 6 учнів (40 %), середній рівень – 9 учнів (60 %), а низький рівень не зафіксовано.

Таблиця 10

Результати по методиці на етапах експерименту

Учень	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Катерина Ф.	Середній рівень	Високий рівень
Богдан Д.	Середній рівень	Середній рівень
Дмитро С.	Середній рівень	Середній рівень
Ілонка З.	Високий рівень	Високий рівень

Тетяна С.	Високий рівень	Високий рівень
Матвій Г.	Середній рівень	Високий рівень
Микола Є.	Середній рівень	Високий рівень
Іра П.	Середній рівень	Середній рівень
Сергій Р.	Середній рівень	Середній рівень
Іван П.	Низький рівень	Середній рівень
Данило Н.	Низький рівень	Середній рівень
Міля У.	Низький рівень	Середній рівень
Христина Ф.	Низький рівень	Високий рівень
Олег О.	Низький рівень	Середній рівень
Олена Л.	Низький рівень	Середній рівень

Таблиця 11

**Результати по методиці «Вивчення сприйняття зображення
емоцій»**

Учень	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Оксана Д.	Середній рівень	Середній рівень
Остап Ч.	Низький рівень	Низький рівень
Марія М.	Середній рівень	Низький рівень
Катерина Н.	Низький рівень	Низький рівень
Сашко А.	Високий рівень	Високий рівень
Анна Ю.	Середній рівень	Середній рівень
Настя Д.	Високий рівень	Високий рівень
Діана П.	Середній рівень	Середній рівень
Матвій А.	Середній рівень	Середній рівень
Василь О.	Низький рівень	Низький рівень
Олег Д.	Середній рівень	Середній рівень

Василь Р.	Середній рівень	Високий рівень
Василина І.	Низький рівень	Низький рівень
Дмитро Ф.	Низький рівень	Середній рівень
Оля О.	Середній рівень	Середній рівень

Після проведених занять з учнями початкових класів експериментальна група продемонструвала позитивну динаміку: частка дітей із високим рівнем сприйняття графічних зображень емоцій зросла з 13 % до 40 %, а учнів із низьким рівнем більше не зафіксовано (було 20 %).

У контрольній групі на етапі контрольного експерименту високий рівень розвитку цього показника мали 3 учні (20 %), середній рівень – 7 дітей (47 %), а низький рівень залишався у 5 учнів. Порівняльний аналіз методики «Вивчення сприйняття дітьми графічного зображення емоцій» у контрольній групі показав, що частка дітей із високим рівнем збільшилася з 13 % до 20 %, тоді як учнів із низьким рівнем стало менше – з 54 % до 47 %. Після занять з учнями початкових класів експериментальна група продемонструвала помітне покращення: частка дітей із високим рівнем готовності враховувати емоційний стан інших зросла з 7 % до 34 %, а учнів із низьким рівнем стало менше – з 53 % до 13 %.

У контрольній групі на етапі контрольного експерименту високий рівень цієї компетенції мали 3 учні (20 %), середній – 8 дітей (53 %), низький – 4 учні. Порівняння показників між етапами показало зростання частки дітей із високим рівнем із 7 % до 20 % та зменшення учнів із низьким рівнем із 40 % до 27 %.

На етапі контрольного експерименту в експериментальній групі високий рівень адекватного пізнання емоційного стану було зафіксовано у 5 дітей (33 %). Середній рівень показали 8 учнів (53 %), а низький рівень виявлено у 2 дітей. Порівняння результатів із констатуючим етапом свідчить про зростання частки дітей із високим рівнем з 13 % до 34 % та зниження частки учнів із низьким рівнем з 27 % до 13 %. У контрольній групі на етапі контрольного

експерименту високий рівень розвитку цієї компетенції спостерігався у 2 дітей (13 %), середній – у 9 учнів (60 %), а низький – у 4 осіб. Порівняльний аналіз показав, що відсоток учнів із високим рівнем зріс із 7 % до 14 %, а частка учнів із низьким рівнем зменшилася з 33 % до 29 %.

Проведені методики показали, що у обох груп – експериментальної та контрольної – спостерігаються позитивні зміни. Зокрема, зросла кількість дітей, які продемонстрували вищий рівень розвитку емоційного інтелекту на етапі контрольного експерименту, причому у експериментальній групі ці зміни виявилися більш помітними.

Оцінка динаміки рівня сформованості емоційного інтелекту є необхідною складовою педагогічного супроводу молодших школярів. Вона забезпечує об'єктивне виявлення ефективності створених педагогічних умов, дозволяє коригувати навчально-виховний процес і формувати індивідуальні програми розвитку. Системне динамічне оцінювання сприяє більш точному розумінню емоційного стану дитини та створює передумови для гармонійного розвитку її особистості.

Висновки до другого розділу

У цьому розділі було розроблено психолого-педагогічну програму розвитку емоційного інтелекту у учнів початкових класів. Дослідження проводилося за участю двох груп дітей віком 6–7 років – експериментальної та контрольної, по 15 осіб у кожній. Експеримент складався з трьох етапів: на першому етапі з обома групами проводилися методики, результати яких були проаналізовані; на другому етапі учні експериментальної групи брали участь у серії занять, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту; на третьому етапі методики повторно застосовувалися в обох групах.

Порівняння результатів констатуючого та контрольного експериментів показало, що у всіх учасників відбулися позитивні зрушення: збільшилася кількість дітей із високим рівнем емоційного інтелекту, причому найсуттєвіший прогрес спостерігався у експериментальній групі, що підтверджує ефективність проведених занять.

Висновки

У магістерській роботі досліджено особливості розвитку емоційного інтелекту в учнів початкових класів. У першому розділі висвітлено теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту, визначено його поняття та психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку, розглянуто основні напрями розвитку емоційного інтелекту у дітей. Різні наукові підходи дозволяють оцінювати емоційний інтелект як вроджену якість або як набуту компетенцію, що формується в процесі навчання та соціального досвіду. Важливість розвитку емоційного інтелекту у дітей підкреслюють як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, причому молодший шкільний вік вважається найбільш сприятливим для формування цих навичок, оскільки діти вже здатні усвідомлювати власні емоції та оцінювати емоційні прояви оточуючих.

Другий розділ присвячений розробці психолого-педагогічної програми розвитку емоційного інтелекту в учнів початкових класів. Мета дослідження полягала у створенні програми та оцінці її ефективності. У ньому брали участь дві групи дітей віком 6–7 років – експериментальна та контрольна, по 15 осіб у кожній. Дослідження проводилося у три етапи: на першому етапі методики застосовувалися в обох групах і аналізувалися результати; на другому етапі учні експериментальної групи брали участь у серії занять, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту; на третьому етапі методики повторно застосовувалися в обох групах.

Порівняння результатів констатуючого та контрольного експериментів показало позитивні зрушення у всіх учасників: зросла кількість дітей із високим рівнем емоційного інтелекту, при цьому найбільш значущі зміни спостерігалися у експериментальній групі. Для організації розвитку емоційного інтелекту було використано три напрями роботи: проведення зборів і консультацій для вчителів та батьків, на яких обговорювалися методи формування емоційного інтелекту та конкретні справи; психолого-педагогічне супроводження; безпосередня робота з дітьми за програмою, що включала

ігрові та творчі форми діяльності, перегляд навчальних відео, колективну роботу, казкотерапію та домашні завдання.

Після реалізації програми повторне застосування методик засвідчило, що в обох групах відбулися позитивні зміни, проте експериментальна група продемонструвала значно більші результати. Отримані дані підтверджують ефективність спеціально організованих занять і свідчать про необхідність систематичного розвитку емоційного інтелекту у молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. Початкова школа. 2019. №9. С. 1–4.
2. Борбич Н. В. Особливості шкільної соціалізації учнів початкових класів. Педагогічні науки : збірник наукових праць / Гол. ред. М.Степаненко. Полтава, 2019. Вип.2. С. 4-8.
3. Будник О. Б. Соціально-педагогічна діяльність учителя початкової школи навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : ПП Бойчук А. Б., 2012. 212 с.
4. Бурим О. В. Емоційне виховання молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2018. 20 с.
5. Ворник М. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної роботи з асоціальними сім'ями : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2014. 20 с.
6. Г.Березюк. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. Психологічні студії Львівського ун-ту. 2018. С. 20 - 23.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне, 2011. 552 с.
8. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність : поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. Рідна школа. 2004. № 7-8. С. 71-74.
9. Данилейко С. І. Шляхи формування емоційної компетентності учнів початкової школи [Електронний ресурс] : матеріали III Міжнародної наукової інтернет-конференції «Інновації та традиції в сучасній науковій думці». – Режим доступу: <http://intkonf.org/danileyko-si-shlyahi-formuvannya-sotsialnoyi-kompetentnosti-uchniv-pochatkovoyi-shkoli>.
10. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш,

та ін. ; за ред. Н. Гавриш. Луганськ, 2006. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ, 2008. 1040 с.

11. Євтух М. Б., Середюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник, 2-ге вид., стереотип. Київ, 2003. 232 с.

12. Єрмаков І. Г. Педагогіка життєтворчості : орієнтири для ХХІ століття. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ, 2020. С. 58-72.

13. Зімакова Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціалізації учнів засобами театрального мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 24 с.

14. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості. К.: Либідь, 2007. С. 251-254.

15. Коваленко В. В. Формування емоційного інтелекту молодших школярів в умовах сучасного інформаційного простору. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. № 6 (37). С. 37-40.

16. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В.Овчарук. Київ, 2014. 112 с.

17. Кравченко Т. В. Діагностика рівня емоційного інтелекту учнів початкових класів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць. Київ, 2018. Вип. II. С. 165-175.

18. Лещенко М. П. Педагогічна майстерність учителя в альтернативних формах навчання : дорога до дитячих сердець. Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. 2005. № 24. С. 12-17.

19. Лєпіхова Л. А. Соціально-емоційна компетентність у поведінці особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 2. С. 65-69.

20. Литвиненко С. А. Соціально-педагогічна підготовка майбутнього вчителя : монографія. Рівне, 2014. 302 с.

21. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс : підручник. Київ, 2014. 456 с.

22. Максименко С. Д. Психічні механізми самореалізації особистості в медіа просторі. Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України. 2013. No 2(79). С. 14–17.
23. Мартиненко С. Як зберегти психічне здоров'я дитини: поради вчителям і батькам. Початкова школа. 2014. No 5. С. 41-43.
24. Мельник О. М. Використання електронних освітніх ресурсів у початковій школі. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія No2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2015. 16 (23). С. 132-140.
25. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. Психологія і суспільство. 2014. № 4. С. 95.
26. Про освіту [Електронний ресурс] : закон України від 05.09.2017 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page3>.
27. Проценко О. В. Емоційний інтелект молодших школярів як предмет наукових досліджень. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2014. Вип. 35 (88). С. 451-457.
28. Соціальна педагогіка : підруч. / за ред. А. Й. Капської. 5-те вид. перероб. та допов. Київ, 2011. 488 с.
29. Степура Ю. Г. Підготовка майбутніх педагогів до соціального виховання учнів початкової школи засобами естетотерапії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Полтавський національний педагогічний університет. Полтава, 2016. 275 с.
30. Mayer J., Salovey P. What is emotional intelligence? In: P. Salovey, D.J.Sluyter (Eds.), Emotional development and emotional intelligence: Educational implications. New York, NY: Basic Books, 1997.
31. Izard C. Face of Emotion. Irvington Publishers, 1993. 368 p.
32. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ - i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi - Health Systems, 1997
33. Braden J. Deafness, Deprivation, and IQ. New York. 2004. 246 p